

וולפגנג הובר Wolfgang Huber

להלחם נגד ה"גיהנום של דורה" – כיום יותר מתמיד

לרגל יום השנה ה-75 לשחרור מחנה הריכוז מיטלבאו-דורה

אנטון, ברטה, צזאר – "דורה": לוח האיות הגרמני נתן למחנה הריכוז בנורדהאוזן את שמו. רוח הסכמה והקלאסיפיקציה נחתמו כך על המקום, שכן היה מדובר אך ורק באות ד'. זמן קצר לאחר-מכן נוספה המילה "מיטלבאו". כך קושר מקום זה עם כארבעים מחנות נוספים באזור חבל ההארץ בגרמניה, בהם גזלו לבני-אנוש מארצות שונות את חירותם. כפועלי עבודת פרך הם קידמו מבצעי חימוש גרמניים ותוכניות אחרות.

במחנה דורה משמעות הדבר הייתה לשהות במשך חודשים, ימים כלילות במנהרות תת-קרקעיות. מנהרות אלה היו אמורות להפוך למפעלי יצור "נשק הפלאים" בעזרתו רצו הנאצים עדיין לנחול את "הנצחון הסופי". העבודה במנהרות התנהלה ללא כל אמצעי מיגון וגהות, הווה אומר: סכנה יומיומית מפני מפולות גושי סלעים. אבק הסלעים שנוצר ננשם ישירות לריאות במהלך העבודה כמו בניסיון לנוח. ב"גיהנום של דורה" חזרו עובדי הפרך רעבים ועייפים עד מוות מעבודתם. סובלים מתת-תזונה הם חיפשו אפשרות להרדם תחת תנאים בלתי-אנושיים. לעיתים הם נשכבו על גוויתיהם של אחרים, רק כדי לא להאלץ לשכב על האדמה הערומה הקשה. תשישות עמוקה הביאה במקרים רבים למוות מהיר ואכזרי.

גורלם של 13 מליון עובדי פרך משתקף בגורלם של בני-האנוש שאיבדו חייהם במחנה דורה בין השנים 1943 עד 1945 או שנלחמו על חייהם שם. לאלימות הפיזית שהיו חשופים לה כל יום קדם הלך-הרוח הגזעני שדבק למרבה הצער ברוב הגרמנים. לא היתה זו גזענות שנולדה בתקופה הנאצית כלל וכלל. הקרקע הוכנה מראש בעזרת רגשות לאומיים מופרזים שכלל לא נסקו בתהומות השכיחה בשל התבוסה במלחמת העולם הראשונה, אלא גברו אצל רבים כאכזבה עקשנית על המלחמה בה הפסידה גרמניה ועל הסכם השלום שנתפס כבלתי-הוגן. הנאציזם-סוציאליזם ניכס לעצמו רגשות אלה וקושרם עם גזענות מאסיבית, ביחוד וכבר מתחילת הדרך בצורת אנטישמיות.

המשתומם כיום על הקיצוניות בה מצהיר ישו בדרשתו על ההר, כי רצח תחילתו

בזלזול והשפלת בני-אנוש אחרים, עליו להציב לנגד עיניו את אירועי הרצח ההמוני שהתרחשו מאושוויץ עד למחנה דורה. כי רצח המוני זה מוכיח כי ההרג מתחיל עם מילים ועם מחשבות, הווה אומר, עם הלך-הרוח. בדרכם של עובדי הפרך על משאיות בנורדהאוזן, זרקו עליהם ילדים אבנים. כבר בגילם הצעיר הם נתנו למעשים לעקוב אחרי השקפת-העולם, שקבלו אותה בחינוך מהוריהם.

קיצוניות משמעה: השקפת עולם טוטאלית ושורשית. תובנה זו מוצאת את שורשיה בזלזול והשפלת האחר. רצח-עם תחילתו בזלזול והשפלה של עמים אחרים. גזענות ואנטישמיות הינם מאפיינים בסיסיים לאובדן ערכים כזה. בכל מקום בו דעות אלה מתבססות מחדש, יכול להתאפשר מה שקרה מליוני פעמים בין אושוויץ לדורה. הזיכרון שלנו אינו ניזון יותר מהבטחון, כי פשע דומה אינו יכול להשנות. זיכרון זה חיוני, היות ופשע דומה עדיין יכול להיות אפשרי. אנו מחוייבים כלפי הקורבנות שזכרונם לא ישכח. מדינת החוק והחברה האזרחית חייבים להתייצב ולהתנגד ללא עוררין למעשיהם של אלו, שנותנים לרוחות הרעות של הפושעים לעלות באוב. זמן רב מידי השתטינו באמונה, כי שנאת האדם וזלזול קולקטיבי שייכים לימים עברו. מתוך אחריות לאשמתינו בשנים החשוכות ביותר של ההסטוריה שלנו, היינו אמורים להכיר בכך, כי כבוד האדם הוא ערך שאין לערערו. על בסיס זה הוקמה הדמוקרטיה בגרמניה, המבוססת על הכרת זכויות אדם שוות לכל. כה מלאי גאווה היינו, שרוח זו מטביעה חותמה על גרמניה המאוחדת החל משנת 1990. כיום אנו נוכחים לראות כי אין בטחון בידינו לנכס הדמוקרטיה. מקרי אלימות שמקורם בתפיסת עולם הדוגלת בשנאה וזלזול והתוקפת את הזר והאחר באותה מידה כמו את המנסים לגונן עליה מתוך אחריות פוליטת מוטעית חייבים לזעזע אותנו. אסור לנו להשאר שאננים לנוכח גודל גלי האנטישמיות המתעוררים, ולא רק באופן מילולי אלה הלכה למעשה. אל לנו להמשיך לראות בדמוקרטיה הדוגלת בחירות ובשמירת זכויות האדם כנכס מובן מאליו. בנאומו בבונדסטאג לזיכרון קורבנות הנאציזם-סוציאליזם הסיט נשיא גרמניה פרנק-ואלטר שטיינמאייר את מעטה הגמדת חומרת המצב. באותו נאום ב-29 בינואר הוא אמר: "הייתי רוצה שהייתי יכול להגיד, כי אנו הגרמנים למדנו מההסטוריה. אך כיצד אוכל לאמר זאת לנוכח התגברות שנאה והסתה, לנוכח חילחול רעל הלאומנות בשיח הפוליטי, גם אצלנו? ... חשבנו שעם הזמן הרוחות הרעות ישכחו. אך לא כך

הוא: הרוחות הרעות מהעבר מציגות עצמן כיום במלבושים חדשים. עוד יותר: הן מציגות את ראות עולמן הלאומנית, הדוגלת בשלטון דיקטטורי כאילו היתה היא חזון, כאילו היתה היא התשובה הטובה יותר לבעיות שטרם נפתרו בימינו."

בזיכרוננו את מחנה דורה אנחנו לא רק פוגשים בזוועות המתגברים, כשהלך רוח דומה מתממש במעשים. בזיכרון זה אנחנו פוגשים גם ברוח המרד וההתנגדות, עליה אנחנו סומכים מחדש גם היום. משום כך אנו מודים לניצולים על ההתנגדות והמרד שלהם. משום שרק רוח המרד נתנה להם את הכוח לשרוד. אנו נזכרים גם כן באלו שנספו במחנה הריכוז ואלו שחייהם הושפעו מהעינויים אותם עברו וחייהם היו מלאי יסורים עד למותם, בדרך כלל טרם-עת.

רבים ושונים סיפורי החיים כמספר ניצולי המחנה בהם אנו פוגשים בעדויות הניצולים. אני נזכר בלילי יעקב, שהובאה לאחר השחרור, תשושה לחלוטין, למגורי אס.אס. לשעבר ששימשו לאחר-מכן מרפאה. בארונית שליד מיטתה היא מצאה אלבום, שהביא חייל אס.אס. בלתי ידוע למיטלבאו-דורה מאושוויץ. כשדפדפה לילי יעקב באלבום היא גילתה באחת התמונות את סביה, את הוריה ואפילו את עצמה. כל קרוביה נספו, אך כעת היו בידיה זכרונות אחרונים מהם. הם הפכו לרכושה היחיד ממנו שאבה אומץ להמשיך לחיות ולהתחיל חיים חדשים.

אני נזכר בהנס מאייר, שהתחיל חיים חדשים תחת שם העט ג'אן אמרי. רק בשנת 1964 הוא העז להתמודד עם חוויותיו באושוויץ ומיטלבאו-דורה. החוויות הקשות ביותר היו העינויים, להם הוא הקדיש תחת הכותרת "עינוי" חיבור שלם. מי ששורד עינויים, כך הוא כותב, נושא את עקבותיהם כל חייו, בגופו ובנפשו. כפי שתיאר ג'אן אמרי מחוויה אישית, גוזלים העינויים את האמונה בעולם באופן כה בסיסי, שאין פיצוי לו. עצם המשך קיומו האישי המשיך להיות כל חייו גבולי. באופן ברור היתה מסקנתו מסיפור חייו האישי להשתמש בזכותו, לקחת את חייו בידי. הוא לא רק פרסם זאת בספר פרי-עטו בפומבי, הוא השתמש בזכותו זו גם ונפטר באבדון עצמי.

היינץ גלינסקי שסבל בשל היותו יהודי, הוכרח כבר משנת 1940 לעבוד בברלין בעבודות פרך. עובדה שלא הצילה אותו ממשלוח, בתחילה לאושוויץ, איפה שאשתו ואימו נרצחו, ולאחר-מכן למיטלבאו-דורה. הוא שוחרר לאחר צעדת מוות נוספת בברגן-בלזן. גלינסקי ניתב את חוויותיו הטראומטיות האלה לכוח בלתי-משוער. יחד עם אשתו השניה רות הוא הקדיש את המשך חייו להקמתם מחדש של חיים יהודיים בברלין.

משנת 1949 עד שנת 1992 הוא כיהן בברלין בראש הקהילה היהודית, בערוב ימיו הוא שילב פעילות זו עם פעילותו כיושב-ראש מועצת הקהילות היהודיות בגרמניה. כשהגעתי בשנת 1994, זמן קצר לאחר מותו של גלינסקי לברלין, הרגשתי ושמעתי מיידית, באיזו מידה ובאיזה דבקות במטרה הוא השפיע על נוכחות היהדות בחלקה המערבי של ברלין והפכה לחלק בלתי נפרד של חברה אזרחית חדשה. התרשמותי גדולה עוד יותר, כשחושבים כי מקורה של פעילותו הנרחבת היתה חוויית הסבל שלו.

"הרימו קולכם בזעם!" קריאה זו התעוררה באיחור. גם היא קשורה במחנה הריכוז דורה. שטפן הסל הוא הדוגמא האחרונה שברצוני לציין. הסל היה אזרח צרפתי ממוצא גרמני ששירת במהלך מלחמת העולם השנייה עבור ממשלת הגלות של שארל דה גול בלונדון. הוא נשלח על-ידיה לפריז, שם הוא נפל לידי הגסטפו, ששלח אותו כאיש המחותר הצרפתי, הרזיסטאנס, לבוכנוואלד. הוא הצליח להנצל מהגרדום רק בעזרת החלפת זהות מאוד מסוכנת עם אדם שנפטר מטיפואיד. גם נסיון ההמלטות שלו עם אסיר-חבר היה מלא סכנות והביא אותו בסופו של דבר לדורה, שבהשוואה לבוכנוואלד נחשב למחנה נורא עוד יותר. הוא שרד הכל והחליט להקדיש את חייו לשירות זכויות האדם. לשם כך הוא התגייס לשירות הדיפלומטי של ארצו, ששלחה אותו לאומות המאוחדות. שם הוא השתתף בהכנות לקראת ההצהרה הכללית לזכויות האדם בשנת 1948. זו הפכה לאני מאמין הפוליטי שלו.

זה היה הרקע לקריאתו שכותרתה פורסמה על ידי הסל בשנת 2010 ואיתה הוא פנה לציבור: "הרימו קולכם בזעם!" המושג "זעם" שנתן לחוברת הדקה שפרסם הסל את שמה, מקורה בהצהרה הכללית של זכויות האדם. בהקדמה כתוב ש"אי-ההכרה וזלזול בזכויות האדם גרמו לפעולות ברביות, הממלאות את מצפון האנושות בזעם."

בקריאתו של שטפן הסל לא דובר בזעמם של אזרחי-זעם (מושג שקיבל ביסוס בדיונים פוליטיים מקומיים שונים דרך הפגנות אזרחים נגד החלטות של פוליטיקה מקומית במחוזות בגרמניה: הערת המתרגמת), אלא בזעמו של המצפון האנושי לאור הפעולות הברבריות, שמקורן באי-הכרת זכויות האדם, מתוך הלך-הרוח של שנאה וזלזול.

זעם המצפון האנושי לטובת כבוד האדם הוא ערך בסיסי, שהפך כיום במקומות רבים לעקרון כה שביר, שקמים האנשים ששואלים, אם עידן האמונה בזכויות האדם הולך וגווע. נוכח אוזלת-יד כזאת נשאר לנו רק לקבוע: זעם זה הוא מעלה שחייבת לצבור מחדש כוח. מי יתן ויגדל מספרם של האנשים, המתארגנים בטרם-עת בכדי

להתנגד לפגיעות בזכויות אדם בסיסיות, מי יתן ויוזמותיהם יצלחו. ה"גיהנום של דורה"
מחייב אותנו לכך - ולא אך ורק הוא בלבד.